

Imre Angéla – Menyhárt Krisztina

Különböző műfajú szövegek temporális sajátosságai mai és 60 évvel ezelőtti gyermek beszélőknél

A magyar gyermekek nyelvi fejlődésének kutatása már több mint egy évszázados múltra tekint vissza. A gyermekek beszédének temporális szerkezetével kapcsolatban rendelkezünk adatokkal a kisgyermek beszédtempójáról, a pubertáskorúakéről, illetve a 15 és a 18 évesekéről. Bár a beszéd megakadásjelenségei nem tartoznak a temporális szerkezethez, nagyon sok mindent árulnak el a beszédtervezés és -kivitelezés folyamatáról, és ez végső soron hatással van a tempóra. Az adatok nagyrészt városi gyermekektől származnak, igen keveset tudunk a zártabb falusi közösségekben szocializálódó gyermekek és fiatalok beszélt nyelvi sajátosságairól. A jelen tanulmány összehasonlítja az 1940 és 1957 között készült Hegedűs-archívum gyermek beszélőinek és a mai budapesti diákoknak a beszédét a temporális sajátosságok szempontjából. A kutatás célja a 60–70 évvel ezelőtti és a mai gyermekek különböző műfajú szövegeinek összehasonlító temporális elemzése, illetve a beszédükben megjelenő megakadások tanulmányozása.

Bevezetés

A magyar gyermekek nyelvi fejlődése és a rájuk jellemző nyelvhasználat kutatása már több mint egy évszázados múltra tekint vissza (Gósy 2005). A vizsgálatok feltérképezték a tipikus beszédprodukciós és beszédpercepciósi fejlődés menetét, számos adatot szolgáltatott a szókincs és a grammatika elsajátításának az üteméről. Az anyanyelv-elsajátítás a születéstől 6–7 éves korig több szakaszon megy keresztül, kezdve a csecsemő kifejező sírásától és gögicselésétől egészen az iskolai oktatáshoz szükséges magasabb szintű beszéd-készségek elsajátításáig. Nyelvi készségeink egészen a felnőttkor eléréséig fejlődnek: 6–7 éves korban az olvasás és az írás oktatása erősíti a beszédfeldolgozás egyes szintjeit, és növeli a szókincset, 8 és 10 éves kor között erőteljesen fejlődik a nyelvi tudatosság (nem véletlenül ekkor kezdődik tömegesen az idegennyelv-oktatás). A 10–14 évesek beszéde és nyelvhasználata egyre jobban igazodik a tanulmányi követelményekhez, míg az ifjúság (15–18 évesek) nyelve számos jellegzetes sajátossága ellenére (diáknyelv, nemzedékenként változó ifjúsági szleng) tovább közeledik a felnőttek beszédéhez (Gósy 2005). Az utóbbi 3–4 évtizedből több vizsgálat adataival is rendelkezünk mind az anyanyelv-elsajátítás korai, mind pedig a későbbi szakaszáról.

A prozódiai elemek közül a felnőttkori beszédre jellemző temporális szerkezet kialakulása, elérése tart a leghosszabb ideig. A beszéd sebessége azon alapul, hogy milyen gyorsak vagy lassúak az artikulációs mozgásaink. Kétféle tempót lehet megkülönböztetni: az artikulációs tempót és a beszédtempót. Az artikulációs tempó az artikuláció tiszta idejére eső nyelvi jelek számát jelenti, azaz nem számoljuk bele a szüneteket, míg a beszédtempó az időegységre eső nyelvi jelek számaként értelmezhető, függetlenül attól, hogy a közlésben volt-e szünet vagy más megakadásjelenség (Gósy 2004). Hogyan alakul a gyermekek beszédének temporális szerkezete – vagyis a beszédsebesség és a szünettartási sajátosságok – az életkor növekedésével? Az eddigi kutatási eredményekből az látszik, hogy a kisgyermek beszédtempója jóval lassúbb, mint a pubertáskorúaké vagy a felnőtteké – Laczkó (1991) például a 4 éveseknél 6,4 h/s, míg a 14 éveseknél 10,4 h/s beszédtempót mért. Szűkebb korintervallumban kisebb különbségeket találunk: a 9–10 évesek beszédtempójának átlaga egy korábbi tanulmányunkban (Menyhárt 2002) 7,2 h/s, a 12–13 éveseké pedig 8,3 h/s volt (irányított spontán beszéd). Az ennél idősebb fiatalok spontán beszédének temporális sajátosságait Laczkó (2009) írja le, aki a

15 éveseknél átlagosan 8,3 h/s, míg a 18 éveseknél 10,2 h/s beszédtempót regisztrált. (A 18 évesek spontán beszédének több szempontú elemzésére: Vallent 2011.) A pubertáskorúak ugrásszerű beszédtempógyorsulását egy brazil kutatás is megerősítette, amelyben a 12–14 és a 15–17 évesek között szignifikáns tempóbeli különbséget találtak (de Andrade – Martins 2007).

Bár a beszéd megakadásjelenségei nem tartoznak a temporális szerkezethez, nagyon sok mindent elárulnak a beszédtervezés és a beszédkivitelezés folyamatáról, azokról a működésekről, amelyeket közvetlenül, a hibátlan közlések elemzésével nem tudunk tanulmányozni. A beszéd megakadásai olyan jelenségek, amelyek megtörik a beszéd folyamatosságát, valamint az elhangzottak tartalmához nem járulnak hozzá (Gósy 2005). A magyar gyermekek megakadásairól számos ismerettel rendelkezünk. A 6–7 éves óvodások megakadásait Horváth (2006), a 10 évesekét Menyhárt (2003) írta le, Szabó (2008) eltérő műfajú szövegeket (mese és narratíva, az adatközlők 8 évesek) vizsgált, Neuberger (2011) pedig a 6, 9 és 13 évesek megakadásait és beszédük szerkesztettségét elemezte.

Az adatok nagyrészt városi gyermekektől származnak, igen keveset tudunk a zártabb falusi közösségekben szocializálódó gyermekek és fiatalok beszélt nyelvi sajátosságairól. Az életmódbeli eltérések alapján felmerül a kérdés, vajon van-e valamilyen különbség a városi és a falusi gyermekek beszédének temporális jellemzői és megakadásai között. A hagyományos paraszti társadalomban a gyermekek szocializációja, nevelése szigorú szabályok szerint zajlott, a zárt falusi közösségben a hétköznapi ismeretek mellett a gyermek a jellemző nyelvjárást, a tájnyelvi szókészletet és a sajátos beszédkulturát is elsajátította. Gyakori volt a hierarchikusan szerveződő, korcsoport szerinti elkülönülés, amelynek alsó rétegében a gyerekkorosztálynak megfelelő korcsoportokat találjuk (gyermekbanda, gyerekhad). A következő a serdülők korcsoportja, majd a legények és a lányok, felettük pedig a felnőttek és az öregek korcsoportjai álltak. Gyermekeknek a születéstől körülbelül 12 éves korig tekintették az embert, nevelése 6 éves korig a családban zajlott, majd ezután a feladatok megoszlottak az iskola, a család, a munka és a gyakran felnőtt mintára szervezett baráti társaság között (Ortutay 1977–1982; Németh 1966). Ez a viszonylag zárt és merev társadalmi struktúra a XX. században folyamatosan változott, majd az 1950-es évek társadalmi változásaival lassan felbomlott. Az életmódváltás nyelvi vetületeit Hegedűs Lajos is regisztrálta, amikor megfigyelte a „városi” szavak megjelenését a Magyarországra áttelepített moldvai csángóknál (Hegedűs 1952).

Jelen tanulmány összehasonlítja az 1940 és 1957 között készült Hegedűs-archívum gyermek beszélőinek és a mai budapesti diákoknak a beszédét a temporalitás szempontjából. Miután ebből a korból ismereteink szerint alig maradtak gyermeknyelvi felvételek, ez az összevetés lehetőséget ad az elmúlt 60-70 évben lezajlott változások feltérképezésére. Bár általában a legfiatalabb generáció beszédében jelennek meg elsőként a társadalmi változások nyelvi vetületei (például új szavak, kifejezések, gyorsabb beszédsebesség), az archívumban megjelenő gyermekek mégis egy már eltűnt falusi szóbeli kultúra hordozói. Hozzájuk képest a XXI. századi városi gyermekek mindenképpen eltérő kulturális közegben nőnek fel, és ez a beszédükben is tükröződhet. Másrészt viszont a gyermekek nyelvi fejlődésének szakaszai, illetve az ezeket befolyásoló fiziológiai tényezők koronként nem változnak, ez alapot ad az összevetésre a nagy időbeli távolság ellenére is. A kutatás célja a 60-70 évvel ezelőtti és a mai gyermekek különböző műfajú szövegeinek az összehasonlító temporális vizsgálata (többek között az artikulációs és a beszédtempó, a szünetek időtartama stb.), illetve a beszédükben megjelenő megakadások tanulmányozása. Arra a kérdésre keressük a választ, hogyan tükröződnek a régi idők és a ma gyermekeinek beszédében az életkori sajátosságok, vannak-e jellemző eltérések a mesék és a narratívák között, illetve kimutatható-e valamilyen társadalmi változás lenyomata a diákok beszédében az 1950-es évektől napjainkig. Hipotézisünk szerint a) objektív adatokkal is dokumentálható különbségeket találunk a műfajok, a korcsoportok, illetve a régi és a mai gyermekek között a vizsgált paraméterekben; és b) megfigyelhető lesz a beszédsebesség gyorsulása, továbbá a beszédkultúra változása a mai gyermek beszélőknél.

Anyag, módszer, kísérleti személyek

Összesen 28 gyermek hanganyagát választottuk ki, illetve vettük fel. A kiindulási alap a Hegedűs-archívumban (bővebben Gósy–Horváth–Nikléczy 2011) található 14 gyermekfelvétel volt, ezekhez illesztettük kor, nem és műfaj szerint a mai gyermekekkel készített hangfelvételeket (1. táblázat). Az archívumi hanganyag időtartama 42 perc, a legrövidebb minta 1' 41", a leghosszabb 4' 31" volt. A hangfelvételek 1950 és 1956 között készültek Baranya, Hajdú-Bihar, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben. Bár a hanganyagokat az ország négy egymástól távol eső vidékén rögzítették, ez az összevetést nem befolyásolja, ugyanis a temporális jellemzők függetlenek a nyelvjárástól, másrésztől a beszélők társadalmi helyzete és életmódja nagyon hasonló. Az adatközlők kiválasztásának szempontjai nem ismertek. A mai gyermekek egy budapesti művészeti általános iskola növendékei, többségük néptánc, illetve dráma tagozatos, így a népi kultúra nem áll távol tőlük. Kiválasztásukkor szempont volt a beszédkészség (képesek-e egy mesét vagy összefüggő történetet elmondani), illetve az együttműködési hajlandóság; a tanulmányi eredményeket nem vettük figyelembe. A teljes hanganyaguk időtartama 40 perc, a legrövidebb elbeszélés 1' 50", a leghosszabb pedig 4' 03", a felvétel időpontja 2012. június.

1. táblázat
Gyermekek adatai

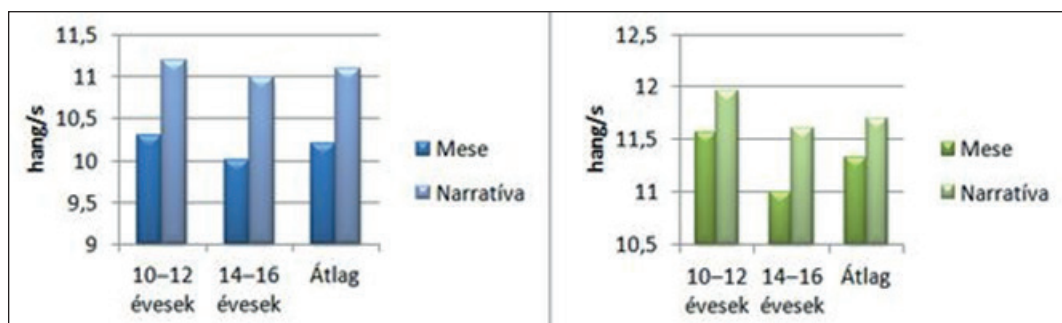
Gyermek	Életkor		Iskolázottság		Téma
	Archívumi	Mai	Archívumi	Mai	
Leány1	10 év	10 év	4. osztályos	4. osztályos	mesé
Leány2	11 év	11 év	5. osztályos	5. osztályos	mesé
Leány3	11 év	11 év	5. osztályos	5. osztályos	mesé
Leány4	12 év	12 év	6. osztályos	6. osztályos	narratíva
Fiú1	12 év	12 év	6. osztályos	6. osztályos	mesé
Fiú2	12 év	12 év	6. osztályos	6. osztályos	mesé
Fiú3	12 év	12 év	6. osztályos	6. osztályos	narratíva
Fiú4	14 év	13 év	nincs adat	7. osztályos	mesé
Fiú5	14 év	13 év	nincs adat	7. osztályos	mesé
Fiú6	14 év	13 év	nincs adat	7. osztályos	mesé
Fiú7	14 év	13 év	nincs adat	7. osztályos	narratíva
Leány5	14 év	14 év	nincs adat	8. osztályos	narratíva
Leány6	16 év	15 év	nincs adat	8. osztályos	narratíva
Leány7	16 év	15 év	nincs adat	8. osztályos	narratíva

A beszélőket – összesen 28 gyermeket – életkor szerint két csoportra osztottuk: 10–12 és 14–16 évesekre, mindkettőbe 7-7 gyermek került. (A mai gyermekek közül a legidősebbek 15 évesek voltak.) Az adatközlők fele lány, fele fiú volt. A velük készített interjúk során 8 esetben népmesét mesélnek (az archívumi gyermekek például a *Mirkó királyfi*, *A telhetetlen kecske*, *Az ördög három aranyhajszála* című meséket, a mai gyermekek a *Hófehérke és a hét törpe*, a *Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi* vagy a *Szépség és a Szörnyeteg* című mesét), 6 esetben pedig spontán elbeszélés hangzik el (témák: iskolai kirándulás, kendermunka, árvíz, továbbtanulási terveik). A 10–12 éves korcsoport hangfelvételei öt mesét és két beszélgetést, az idősebb beszélőkéi három mesét és négy elbeszélést tartalmaznak. A jobb összehasonlíthatóság érdekében a mai gyermekektől is ugyanolyan arányban vettünk fel meséket vagy kitalált történetet, illetve spontán elbeszélést, mint az archívumi beszélőktől.

A hangfelvételeket hangzashűen lejegyeztük, majd folyamatos akusztikai és vizuális ellenőrzés mellett, Praat 5.2.30 (Boersma–Weenink 2011) program segítségével dolgoztuk fel. Adatoltuk a szünetek és a beszédszakaszok időtartamát, megállapítottuk az artikulációs és a beszédtempó értékeit. Vizsgáltuk a szünetek megjelenési helyét, típusát és átlagos időtartamát, illetve a szünetek arányát a beszédjelhez viszonyítva. A legrövidebb szünetértéket folyamatos akusztikai és percepció ellenőrzés mellett 100 ms körüli értékben határoztuk meg. Mennyiségi és minőségi szempontból feldolgoztuk a beszédben előforduló megakadásokat, vagyis a beszéd folyamatosságát megtörő jelenségeket is: a kitöltött szüneteket, az ismétléseket, a nyújtásokat, a töltelékszavakat, a téves indításokat stb. A kapott adatokat leíró statisztikával és egytényezős varianciaanalízissel (Excel ANOVA, 95%-os megbízhatósági szinten) ellenőriztük.

Az eredmények

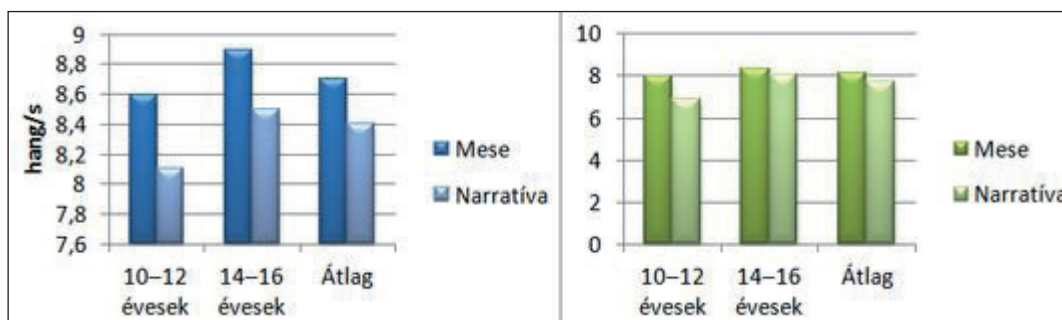
Az 1. ábra mutatja az artikulációs tempó értékeit. Az adatok egyértelmű műfaji és életkori eltéréseket mutatnak, amelyek ugyan nem igazán jelentősek, de ugyanúgy jellemzőek az archívumi gyermekekre, mint a maiakra. A mesék artikulációs tempója minden esetben lassúbb, mint a narratíváké, és lassúbb a 14–16 éves korosztály artikulációs sebessége is, bár az életkor növekedésével az eddigi kutatások alapján gyorsulnia kellett volna (Laczkó 2009; de Andrade – Martins 2007). A mai városi gyermekek egyértelműen gyorsabban artikulálnak, szignifikáns különbséget azonban csak a mesék átlagában találtunk ($F[1,23] = 5,525; p = 0,026$).

1. ábra

Az artikulációs tempó értékei (1/a: archívumi gyermekek, 1/b: mai gyermekek)

A beszédtempónál a tendencia megfordul (2. ábra), minden esetben a mesék tempója a gyorsabb. A várható életkori tempógyorsulás ebben az esetben is elmarad, emellett már nem figyelhető meg a beszéd gyorsulása a mai gyermekeknél – az archívumi beszélők beszédtempója kivétel nélkül gyorsabb, bár szignifikáns különbséget egy esetben sem találtunk.

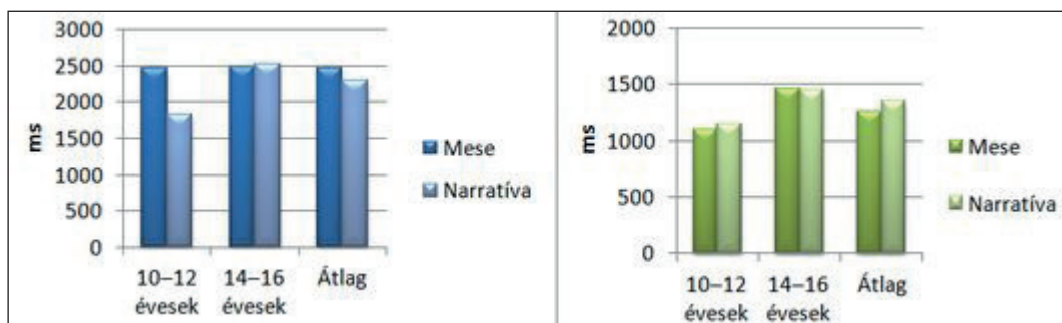

2. ábra

A beszédtempó értékei (2/a: archívumi gyermekek, 2/b: mai gyermekek)

A szöveg tagolásáról, illetve a beszédtervezési és -kivitelezési folyamatok működéséről is tájékoztatnak a beszédszakaszok (két szünet közötti nyelvi jelek) időtartamadatai (3. ábra). Az archívumi gyermekeknél a mesék beszédszakaszainak átlagos időtartama hosszabb vagy azonos a narratívákra jellemzőkkel, és

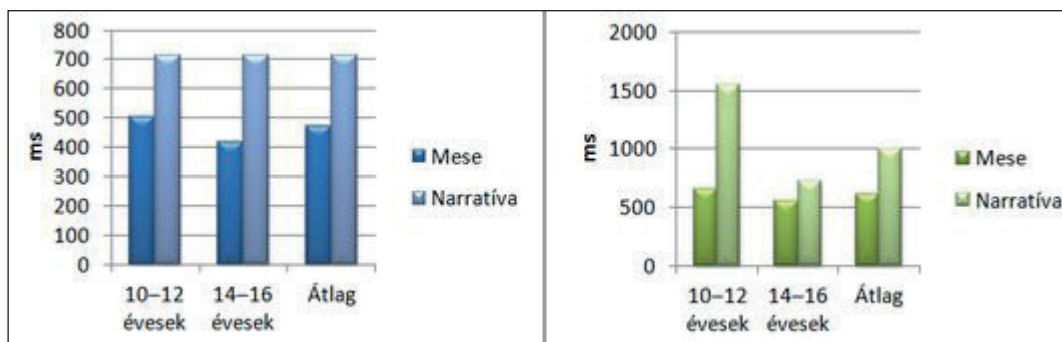
növekszik az életkorral, bár ez csak a narratíváknál jelentősebb. A mai gyermekeknél a két érték közel azonos, az idősebb csoport beszédszakaszai hosszabbak. Ha a két csoportot vetjük össze, a régi idők gyermekeinek beszédszakaszai mindkét műfajnál szignifikánsan hosszabbak a mai beszélőkénél (mesék: $F[1,13] = 27,815$; $p \leq 0,001$; narratívák: $F[1,10] = 15,160$; $p = 0,012$). Ez azt jelenti, hogy a 60 évvel ezelőtti gyermekek hosszabban beszélnek szünet vagy megakadás nélkül, ennek oka feltehetően az, hogy nagyobb beszédtapasztalattal rendelkeznek, illetve jobban ismerik a meséket, mint a mai gyermekek.

3. ábra

A beszédszakaszok átlagai (3/a: archívumi gyermekek, 3/b: mai gyermekek)

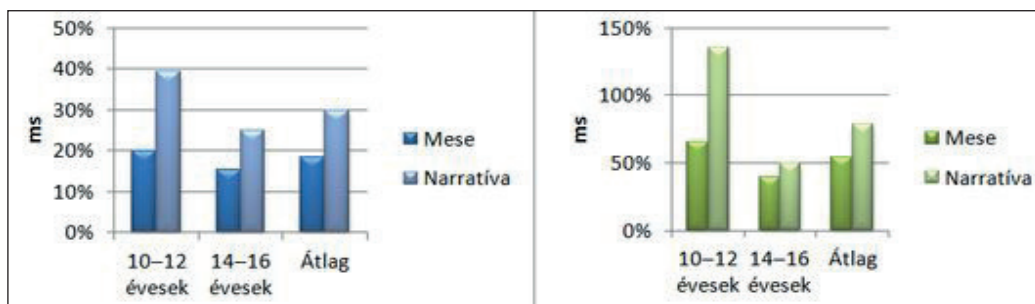
Mértük a szünetek átlagát, megjelenési helyét, illetve arányát a beszédjelhez képest. A szünetek átlagértékeit a 4. ábra mutatja. A narratívák esetében a szünetek átlagai hosszabbak, mint a meséknél, emellett az idősebb gyermekek átlagosan rövidebb szüneteket tartottak a fiatalabbaknál. A különbségek a mai és az archívumi gyermekek átlagai között szignifikánsak (mesék: $F[1,13] = 12,250$; $p = 0,003$; narratívák: $F[1, 10] = 10,250$; $p = 0,009$). Az archívumi gyermekeknél a két műfaj eredményei közel esnek egymáshoz, és a két korcsoport között is minimális az eltérés. Ezzel szemben a mai diákok szünetátlagai sokkal kevésbé homogének, jelentősebb a két korosztály közötti, illetve kirívó a 10–12 éveseknél a két műfaj közötti különbség.

4. ábra

A szünetek átlagai (4/a: archívumi gyermekek, 4/b: mai gyermekek)

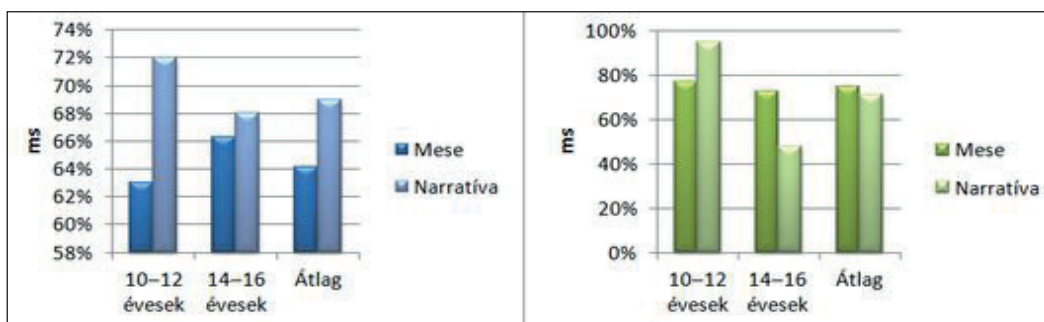
Vizsgáltuk a szünetek százalékos arányát a beszédjelhez viszonyítva (5. ábra). Ennél a paraméternél igen nagy különbségeket regisztráltunk a két műfaj, a régi és a mai gyermekek, illetve az életkori csoportok között. A narratívákban a beszélők minden esetben több szünetet tartottak, mint a mesékben. Az archívumi gyermekeknél mindkét műfajnál szignifikánsan kevesebb szünet fordult elő a beszédjelhez viszonyítva, mint a maiaknál (mesék: $F[1,13] = 11,344$; $p = 0,005$; narratívák: $F[1, 10] = 4,930$; $p = 0,050$). A mai gyermek beszélők hangfelvételeinek a meséknél több mint felét, a narratíváknál háromnegyedét tették ki a szünetek. Mindkét csoportnál a fiatalabbak több szünetet tartottak, mint az idősebbek. Kirívó a mai 10–12 évesek szünet/beszédjel aránya a narratívák esetében – itt ők többet „hallgattak” (135%), mint amennyit beszéltek. A 10–12 éves csoport tagjai a mesék elmondása közben is nagyon sok szünetet tartottak (66%). A 14–16 éveseknél egyik esetben sem találunk ekkora különbséget a két műfaj között, a mai beszélőkénél a két érték nagyon közel áll egymáshoz, míg az idősebb archívumi csoportnál a narratívákban valamivel több a szünetek aránya.

5. ábra

A szünetek százalékos aránya (5/a: archívumi gyermekek, 5/b: mai gyermekek)

A 6. ábrán a szerkezethatáron tartott szünetek átlagát jelöltük. A mese műfaji sajátosságaiból (a hangzó beszédre épülő kötött formájú ritmikus próza, vö. Kovács 1980), illetve abból a tényből kiindulva, hogy a meseszövegeket emlékeztetőből mondták a beszélők, arra számítottunk, hogy a szünetek gyakrabban fognak szerkezethatáron megjelenni, mint a narratívák esetében. Adataink ezt a feltételezést csak a mai 14–16 éveseknél igazolták, náluk a beszélgetésekben a szüneteknek kevesebb mint a fele volt szerkezethatáron, szemben a mesék 72,2%-ával. A többi csoport esetében fordított tendencia érvényesült: több szerkezethatáron lévő szünet fordult elő a narratív szövegekben. Az archívumi gyermekek valamivel kevesebb szünetet tartottak szerkezethatáron, mint a maiak, a különbség nem szignifikáns. Kiemelkedően sok szünetet (95%) találtunk szerkezethatáron a 10–12 éves mai gyermekeknél. Ha összevetjük ezt az adatot a 4. és az 5. ábra b jelű részeinek átlagaival, világossá válik, hogy ebben a csoportban a beszélők gyakorlatilag minden mondat vagy mondatszakasz után tartanak egy hosszú (átlagosan 1550 ms-os) szünetet, hogy átgondolják a következő mondatot. Az idősebbeknél mért 48%-os eredmény pedig azt mutatja, hogy beszédük töredezett, rosszul tagolt. Mindkét mutató arra utal, hogy a mai gyermekek igen tapasztalatlan beszélők, nehezükre esik még a hozzájuk közel álló témában is megfogalmazni és elmondani a gondolataikat. Az archívumi gyermekeknél a két műfaj között minimális az eltérés.

6. ábra

A szerkezethatáron tartott szünetek aránya (6/a: archívumi gyermekek, 6/b: mai gyermekek)

Összesítettük a gyermek beszélők megakadásjelenségeit is, amelyek fontos információkat tartalmaznak a beszéd kivitelezésére, tagoltságára és folyamatosságára vonatkozóan (2. táblázat). A megakadásoknál jellemző eltéréseket találtunk a két vizsgált csoport, illetve műfaj között. Az archívumi gyermekeknél a megakadások kétharmada műfajtól függetlenül téves indítás és nyújtás, emellett a mesékben valamivel több ismétlés és töltelékszó fordul elő (azokat az ismétlődő szófordulatokat, illetve diskurzusjelölő funkciót betöltő töltelékszavakat, amelyek a szöveg szerves részét képezik, itt nem vettük figyelembe). A hezitációk a meséknél csak 4%-ban, a narratíváknál pedig egyáltalán nem fordulnak elő. Ezzel szemben a mai gyermekeknél ez a leggyakoribb megakadás mindkét műfajban. A meséknél viszonylag gyakori még a téves indítás és az ismétlés, a narratíváknál a töltelékszó és ugyancsak az ismétlés. A hezitáció megjelenése – mint a bizonytalanság feloldását szolgáló stratégia – a beszédkultúra változására utal. A narratíváknál előforduló

nagyszámú töltelékszó és hezitáció a beszélők bizonytalanságát mutatja, illetve azt, hogy nehezükre esik megtervezni és kivitelezni a mondandójukat.

2. táblázat
A megakadásjelenségek százalékos eloszlása

A megakadás típusa	Archívumi gyermekek		Mai gyermekek	
	Mese	Narratíva	Mese	Narratíva
Tévés indítás, javítás	30%	31%	19,06%	5,60%
Nyújtás	33%	41%	6,25%	5,30%
Ismétlés	13%	3%	14,30%	10,70%
Töltelékszó	13%	10%	7,10%	30%
Hezitáció	4%	0%	33%	39%
Téves szó	2%	0%	9%	2,30%
Grammatikai hiba	3%	0%	2%	2,30%
Szünet a szóban	3%	10%	4%	2%
Újraindítás	0%	5%	4%	2,80%

Összefoglalás

Jelen tanulmányban vizsgáltuk a 60 évvel ezelőtti és a mai gyermekek beszédének temporális sajátosságait két különböző műfaj – a mesék és a narratívák – esetében. Megállapítottuk, hogy a régebbi kor gyermekeinek artikulációs tempója szignifikánsan lassúbb, beszédtempójuk viszont gyorsabb, mint a velük egyidős, mai gyermekeké. A két műfaj temporális jellemzői közel állnak egymáshoz, a mesék artikulációs sebessége lassúbb, beszédtempója viszont gyorsabb, mint a narratíváké. Nem találtunk jelentős eltérést a két életkori csoport között sem, az artikulációs tempónál a 10–12 évesek, a beszédtempónál a 14–16 évesek voltak gyorsabbak. Feltételezhető, hogy az életkorral elvárható gyorsulást szubjektív tényezők is befolyásolták (például egyéni reagálás a megadott témára), illetve az is, hogy a mintában szereplő gyermekek száma nem volt nagy. Ezek a tények a szünetek szerepére, illetve a beszédsebesség gyorsulásának relatív voltára hívják fel a figyelmet.

Elemeztük a szünetek sajátosságait és a beszédszakaszok időtartamát is. A mai gyermekeknél a beszédszakaszok szignifikánsan rövidebbek voltak, mint az archívumiaknál, vagyis beszédük töredezettség volt, gyakrabban álltak meg, hogy mondandójukat újragondolják. A szünetek tekintetében is találtunk szignifikáns eltéréseket a két csoport között: a budapesti diákoknál hosszabb átlagos szünetidőtartamokat, nagyobb, a beszédjelhez viszonyított szünetarányt és több szerkezethatáron tartott szünetet regisztráltunk. Jellemző eltéréseket figyeltünk meg a műfajok között: a narratívák szünetátlagai lényegesen hosszabbak voltak, mint a mesékéi. Mivel a narratívák spontán beszélgetések egy adott témában, ezért a hosszabb szünetátlagokat feltehetően a beszédtervezés és -kivitelezés, a mondandó átgondolása okozhatta. A meseszövegeket még a mai gyermekek is emlékezetből mondják, a szöveg előhívása valószínűleg egyszerűbb, és kevesebb bizonytalansággal jár. Ezek a jelenségek is azt mutatják, hogy a mai gyermekek bizonytalanabb beszélők, akik csak mondatonként és nagyon sok szünettel képesek megfogalmazni egy-egy összefüggő, folyamatos szöveget. A régi idők gyermekei valószínűleg azért tudtak sokkal jobban mesét mondani, mert egy még élő mesemondó hagyományban nőttek fel, sok mesét hallottak (vizuális megerősítés vagy kísérés nélkül).

Megállapítottuk, hogy a megakadásjelenségek, mint a bizonytalanság feloldására, illetve a hibajavításra szolgáló stratégiák, jelentős változáson estek át az elmúlt 60–70 évben, és ez leginkább a hezitációk számarányának rohamos növekedésében érhető tetten. Ez a jelenség felnőtt beszélőknél is megfigyelhető (Gósy–Gyarmathy 2008).

A tanulmány elején két hipotézist fogalmaztunk meg az életkori, illetve a 60–70 év távlatában bekövetkező változásokról. Adataink mindkét hipotézist csak részben igazolták. Nem találtunk egyértelmű tempógyorsulást az életkor növekedésével, illetve egyértelmű műfaji eltéréseket sem. A mai és a régi idők gyermekei között sem volt igazolható a tempógyorsulás, egyértelműen megjelennek azonban a beszédkultúra változásai, amelyek a beszéd tagolásában, a szünetek arányszámában és a megakadások típusainak változásaiban jelentkeznek. A mai gyermekek gyorsabban artikulálnak. Ennek oka feltehetően a felgyorsult, nagyvárosi életmód, közben azonban több és hosszabb szünetet tartanak, egyes esetekben pedig többet hallgatnak, mint amennyit beszélnek.

A kutatás a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

Irodalom

- Boersma, Paul – Weenink, David 2011. *Praat 5.2.30*. www.fon.hum.uva.nl/praat (2014. január 3.)
- de Andrade, Furquim Claudia – Martins, Vanessa de Oliveira 2007. Fluency variation in adolescents. *Clinical Linguistics and Phonetics* 21: 771–782. <https://doi.org/10.1080/02699200701502161>
- Gósy Mária 2004. *Fonetika, a beszéd tudománya*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Gósy Mária 2005. *Pszicholingvisztika*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Gósy Mária – Gyarmathy Dorottya 2008. A nyelvhasználati változás egy jelensége. *Magyar Nyelvőr* 206–222.
- Gósy Mária – Horváth Viktória – Nikléczy Péter 2011. A Hegedűs-archívum mint korszerű adatbázis. In: Bárh M. János – Varga Fruzsina Sára (szerk.) *Hangok – helyek*. ELTE – MNyFI. Budapest. 85–103.
- Hegedűs Lajos 1952. *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések*. Közoktatásügyi Kiadóvállalat. Budapest.
- Horváth Viktória 2006. A spontán beszéd és a beszédfeldolgozás összefüggései gyerekeknél. *Beszédkutatás 2006*. 134–147.
- Kovács Ágnes 1980. A mese-nyelv ritmusához: Ritmikai vizsgálatok három nógrádsipeki népmeseszövegen. In: Szemerényi Ágnes (szerk.) *Nógrádsípek*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 79–116.
- Laczkó, Mária 1991. The interrelation of articulation rate and pauses in children's speech. In: Gósy, Mária (ed.) *Temporal Factors in Speech*. HAS Research Institute for Linguistics. Budapest. 139–151.
- Laczkó Mária 2009. Tizenévesek beszédének fonetikai és stilisztikai jellemzése. *Anyanyelv-pedagógia* 1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=151> (2014. január 3.)
- Menyhárt Krisztina 2002. A beszéd időviszonyai egynyelvű és kétnyelvű gyermekeknél. In: Hunyadi László (szerk.) *Kísérleti fonetika, laboratóriumi fonológia*. Debreceni Egyetem. Debrecen. 55–73.
- Menyhárt Krisztina 2003. A spontán beszéd megakadásjelenségei az életkor függvényében. In: Hunyadi László (szerk.) *Kísérleti fonetika, laboratóriumi fonológia*. Debrecen. Debreceni Egyetem. 125–138.
- Németh Imre 1966. *A népi közösségekben élő fiatalok életmódja és kultúrája*. Arrabona. Budapest.
- Neuberger Tilda 2011. Gyermekek spontán beszédének szerkesztettsége és folyamatossága. *Beszédkutatás 2011*. 83–96.
- Ortutay Gyula (főszerk.) 1977–1982. *Magyar Néprajzi Lexikon*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Szabó Kalliopé 2008. Megakadásjelenségek nyolcévesek beszédében. *Anyanyelv-pedagógia* 2. www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=56 (2014. január 3.)
- Vallent Konstantinné 2011. A spontán beszéd sajátosságainak tükröződése középiskolások fogalmazásaiban. PhD-értekezés. ELTE BTK. Budapest.

Imre, Angéla – Menyhárt, Krisztina

Temporal features of texts of different genres in the speech of children
today and 60 years ago

Research on the language development of Hungarian children goes back to a hundred years. Concerning the temporal structure of children's speech, there are data available about the speed of speech of young children and of children reaching puberty, and of 15-16-years-olds. Although speech errors do not belong to temporal structure, they tell a lot about the processes of speech planning and implementation which eventually has an effect on speed. The data have been recorded mainly from children living in the city and little is known about the linguistic characteristics of children and youngsters having socialized in closed rural communities. The present study compares the speech of children speakers in the Hegedűs archive built between 1940 and 1957 and the speech of children living in Budapest today in terms of their temporal features. The aim of the research is the comparative and temporal analysis of texts of different genres of children today and 60-70 years ago and the investigation of errors in their speech.

Kulcsszók: anyanyelv-elsajátítás, beszédtempó, megakadásjelenségek, Hegedűs-archívum

Keywords: first-language acquisition, speed of speech, speech errors, Hegedűs archive

Az írás szerzőiről

Imre Angéla

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország

angelai[kukac]freemail.hu

<https://orcid.org/0009-0008-5858-1182>

Menyhárt Krisztina

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország

menyhart.krisztina[kukac]btk.elte.hu

<https://orcid.org/0000-0001-6947-4130>